

DANIEL CASALS I MARTORELL

*EL PRIMER LLIBRE D'ESTIL DE LES EMISSORES
RADIOFÒNIQUES DE LA CORPORACIÓ CATALANA
DE RÀDIO I TELEVISIÓ (I):
ORIENTACIONS PER A L'ÚS DE LA LLENGUA
A CATALUNYA RÀDIO I RAC (1986)**

1. ASPECTES LIMINARS

El 1976, un cop acabat el règim franquista i a conseqüència del nou escenari polític, el Principat de Catalunya va disposar d'uns *media* d'abast nacional que s'expressaven, de manera íntegra, en el nostre idioma. Els primers, l'«Avui» i Ràdio 4,¹ amb precedents llunyans, van posar en circulació uns models lingüístics basats en la normativa, estancada des de la fi de la Guerra civil.²

Abans d'aquest esdeveniment històric, durant el primer terç de segle es va dur a terme l'obra de codificació del català, dirigida per Pompeu Fabra. Entre els seus objectius comptava la depuració —ja iniciada per la Renaixença, per bé que no de manera sistemàtica— dels castellanismes³ que havien penetrat en el català. En la conversa filolò-

* Regraciem a Mila Segarra l'oportunitat de publicar aquest article i les observacions que ha fet a un primer esborrany. Agraïm a Oriol Camps, cap de la Unitat d'Assessorament Lingüístic (UAL) de les emissores de la Generalitat de Catalunya, a Ricard Fité, autor de les *Orientacions per a l'ús de la llengua a Catalunya Ràdio i RAC*, a Mar Massanell i a Jordi Solé les valuoses informacions que ens han proporcionat i les observacions que han fet a una primera versió d'aquest treball. I els exculpem de qualsevol error en què l'autor d'aquest article hagi pogut incórrer.

1. En l'àmbit radiofònic, durant la dictadura hi va haver ràdios que emetien alguns programes —pocs, és clar— en català. Entre les d'abast nacional, destaquen Ràdio Barcelona, Radio Nacional de España i Radio Peninsular, a les quals cal afegir les d'abast més reduït.

2. Recordem que en l'àmbit radiofònic no hi havia hagut cap emissora de ràdio que usés en exclusiva el català des de la desaparició de Ràdio Associació de Catalunya, el 26 de gener de 1939, a conseqüència de l'entrada a Barcelona de les tropes franquistes.

3. Per aprofundir en l'ideari de la reforma lingüística en general i en el principi de depuració de la llengua catalana en particular, vegeu Pompeu FABRA, *El català literari* (Barcelona, Barcino, 1932); *La llengua catalana i la seva normalització* (Barcelona,

gica inserida a «La Publicitat» del 18 de setembre de 1919, Fabra concretava nítidament en què consistia aquesta depuració:

«L'obra de redreçament del català literari és sobretot una obra de descastellanització...»

Per executar de forma adequada la depuració de barbarismes que havien infestat el nostre idioma, a causa del contacte secular entre català i castellà i, sobretot, de la subordinació de la primera davant de la segona, el Mestre proposava:

«...examinar un per un tots els mots, les significacions de cada mot, totes les construccions i frases fetes de la llengua actual, a fi de descobrir-ne tots els castellanismes i incorreccions...» (FABRA, 1932: 88)

Tanmateix, la depuració de l'idioma no es va dur a terme amb l'esperit amb què Fabra l'havia concebuda. Durant el període contemporani a la codificació es divulgava de forma errònia el concepte de depuració de la llengua que Fabra havia preconitzat en l'ideari de reforma lingüística. De l'excés descastellanitzador propugnat ja se n'havia adonat el Mestre el 1911, tal com es pot llegir en el text *L'obra dels nostres descastellanitzants*:⁴

«Descastellanitzar ha esdevingut avui dia sinònim d'allunyar-se del castellà, i per allunyar-nos del castellà sovint rebutgem i desfigure[m] paraules i construccions catalanes pel sol defecte d'assemblar-se massa a les castellanques corresponents.

[...]

De dues paraules, de dues formes, basta que l'una s'assembla menys que l'altra a la castellana corresponent, per a ésser sistemàticament preferida. Jo conec qui, per aquest motiu, prefereix *vindre* a *venir*, *valdre* a *valer*, *poguer* a *poder*...»

Ed. 62 i «La Caixa», 1980 [1992]³) i *Converses filològiques* (Barcelona, Edhasa, 1983); MILA SEGARRA, *Història de l'ortografia catalana* (Barcelona, Empúries, 1985), i JOAN SOLÀ, *L'obra de Pompeu Fabra* (Barcelona, Teide, 1987 [1991]²).

4. Pompeu FABRA, *El català literari* (Barcelona, Barcino, 1932: 14-15). En una nota a peu de pàgina s'adverteix que el text ha estat extret de *Qüestions de Gramàtica Catalana* (1911).

Al cap de tretze anys, el 1924, Pompeu Fabra insistia en la manera errònia com s'havia executat la tasca de descastellanització que ell mateix defensava, ara amb els arguments exposats en text titulat *Els descastellanitzants a ultrança i els arcaïtzants exagerats*:

«Recordem que, en l'obra de depuració, s'han comès grosses errades. Hi hagué una època en què, de dues formes, de dos mots, de dos girs en concurrència, es creia que sistemàticament calia donar la preferència al més allunyat de l'espanyol. En tota coincidència entre l'espanyol i el català es veia un castellanisme, i bastava que un mot s'assemblés massa a l'espanyol corresponent perquè se li cerqués més o menys arbitràriament un substitut» (FABRA, 1980 [1992]³: 161-162).

Durant el franquisme, aquesta línia de depuració es va accentuar en els cercles de resistència, que presenciaven amb impotència l'arraconament del català al clos familiar. El castellà, ultra ser l'única llengua oficial, dominava l'ús social a causa de les allaus migratòries de castellanoparlants que van arribar al Principat fomentades pel règim franquista. Amb aquesta situació, la interferència lingüística castellana estava servida. I això va fer que els filòlegs catalans de l'època aguditzessin la seva sensibilitat davant l'amenaça de l'idioma opressor.

Entesa així, aquesta vigilància va arribar als primers mitjans en català de bracet de la generació de correctors que, formats en la normativa abans o durant el mateix franquisme, feien seva la descastellanització a ultrança. A l'«Avui» es continuava fent creure als lingüistes—sense èxit— i als periodistes que un mot o una expressió eren més catalans com més allunyats (formalment) estaven de la seva traducció castellana.⁵

Parlem, però, de la situació de la normativa de l'idioma l'any 1976. La *Gramàtica catalana* (1918) de Fabra —i, de fet, el corpus normatiu de què es disposava un cop acabat el franquisme— era no-

5. Segons les *Orientacions per a l'ús de la llengua a Catalunya Ràdio i RAC*, un criteri com aquest no aportava catalanitat a la frase, sinó que més aviat li llevava naturalitat i l'allunyava del llenguatge radiofònic. De fet, en alguns casos es barrejaven incorreccions a causa de la influència del castellà amb termes literaris poc freqüents en la llengua parlada que solien tenir un equivalent més habitual en català.

més un marc general concebut per resoldre els problemes lingüístics més urgents d'una petita elit social i intel·lectual del primer terç de segle. Ultra això, la normativa, pensada sobretot per a la llengua escrita, es veia cada cop més allunyada de la parla, la qual havia evolucionat força des de 1939.

A tot això s'hi afegia un fet cabdal. L'arribada de la televisió i la represa de la ràdio en català reclamaven una normativa per a la llengua oral. El corpus normatiu, tanmateix, no tenia expectatives d'actualitzar-se, almenys de forma immediata,⁶ atès que la institució encarregada de fer-ho tot just es començava a reorganitzar després del franquisme. Pendants de l'actualització esmentada, els mitjans aplicaven les normes existents quan n'hi havia, i buscaven, per altres bandes, les solucions que els calien quan no hi havia prescripció.

Centrats en el pla lèxic, el sedàs normatiu aplicat estrictament imposava l'exclusió de tot mot que no s'hagués inclòs en el *Diccionari general de la llengua catalana* (1932). No hi valien altres raons, ni tan sols que el mot en qüestió no fos o bé prou estès entre els parlants o bé freqüent en la parla. Amb la inclusió al diccionari, però, no n'hi havia prou, calia, a més, que no el delatés un aspecte aproximat a la traducció castellana (posem per cas, *aquest any*, traduït *este año*), això sí, sempre que es disposés d'un equivalent allunyat i normatiu (per exemple, *enguany*).

En els mitjans de comunicació en català, l'aplicació de la doctrina que acabem d'apuntar tenia beneficis i inconvenients. Cal reconèixer que la tasca d'aquells primers *media* va acomplir una funció pedagògica indiscutible i útil, atès que va exercir d'escola per a molts catalans permetent-los que adquirissin coneixements de la seva llengua (sobretot de la modalitat escrita) gràcies al català que apareixia a les pàgines de l'«Avui» i també a les normes d'ortografia i de gramàtica catalanes divulgades en uns opuscles que editava aquest periòdic. De la importància que l'«Avui» concedia a l'ense-

6. L'Institut d'Estudis Catalans tot just es començava a reorganitzar després del període franquista, en què havia hagut de sobreviure en la clandestinitat. El Reial decret 3118/1976, de 26 de novembre, restablia l'Institut d'Estudis Catalans i, gairebé tretze anys més tard, la Resolució de 17 de maig de 1989 de la Generalitat de Catalunya en publicava els estatuts, aprovats pel ple de l'IEC el 25 d'abril de 1988.

nyament de l'idioma, n'és una mostra una columna diària, signada per Albert Jané, dedicada a qüestions lingüístiques.

L'inconvenient que presentava la varietat difosa per mitjans com l'«Avui» era que, a causa de recórrer a solucions pròpies de llengua escrita i allunyades al màxim del castellà, era rígida i, doncs, gens eficaç com a transmissora d'informació, perquè s'apartava de la parla de la gent. D'aquí que molts catalanoparlants no identifiquessin la llengua que parlaven amb la que llegien a les pàgines del diari. Només una petita elit d'iniciats era fidel al periòdic, ben segur per raons ideològiques. Vegem una mostra dels textos publicats per l'«Avui» en la seva etapa inicial:⁷

«El president de la Generalitat féu anit, a tres quarts de deu, una declaració pública per demanar tranquil·litat i trametre als ciutadans les garanties que havia obtingut en sengles converses amb el rei i el capità general de Catalunya. Digué que a la resta del país la tranquil·litat era normal, excepte a la tercera regió militar, on hi ha estat de setge.

Pujol resumí breument els fets de Madrid i insistí que, llevat del País Valencià, tota la resta de l'Estat es troba en calma. Afirmà que el rei, en una conversa telefònica, li havia assegurat que es trobava en disposició de controlar la situació i que comptava amb el suport de l'exèrcit» («Avui», 24.II.1981).

En aquells escrits, doncs, apareixien solucions lingüístiques com la forma simple del pretèrit perfet (és el cas de *féu*, *resumí*, *afirmà*...), el verb *trametre*, l'adjectiu *sengles* i l'adverbi *anit*, entre d'altres, les quals resultaven estranyes a una bona part de l'audiència, car no es mantenien vives en la modalitat oral popular. Per arribar a articles com el reproduït, a l'«Avui» s'aplicaven uns criteris de correcció basats, de forma exclusiva, en la normativa de l'Institut d'Estudis Catalans, especialment en relació amb la depuració a ultrança, els quals fins portaven a la substitució innecessària de mots correctes i vius.

7. El diari «Avui» va aparèixer el 23 d'abril de 1976. Mentre Joan Fortuny en va ser el responsable de correcció (1976-1987), aquest periòdic va utilitzar un model de llengua rígid basat exclusivament en la normativa. D'ençà de 1987, sota la responsabilitat de Ricard Fité, l'«Avui» va adoptar un model lingüístic de característiques semblants al posat en marxa a Catalunya Ràdio per ell mateix l'any 1983.

Aquest fet era motiu de discrepància entre el responsable de correcció i els correctors (CASALS, 2001), perquè aquests darrers dissentien de les directrius puristes que els imposava el primer, les quals només es podien defensar, des d'un punt de vista pedagògic, per la situació d'anormalitat lingüística de què havia estat objecte el català. Aquesta línia de correcció, tanmateix, continuava vigent el 1983.

El 20 de juny d'aquell any, la calma del mapa audiovisual català es va alterar amb la posada en marxa dels mitjans de comunicació de la Corporació Catalana de Ràdio i Televisió (CCRTV) a conseqüència del desenvolupament del marc estatutari i de l'aprovació de les disposicions que el desenrotllen, entre les quals hi ha la Llei 7/1983, de normalització lingüística, i la Llei 10/1983, de creació de la CCRTV. Aquest marc jurídic obria la possibilitat d'oferir un servei públic de televisió i ràdio de la Generalitat de Catalunya, la llengua vehicular del qual havia de ser la catalana. Com a *media* institucionals que eren (i continuen sent), la varietat difosa havia de ser acurada i pretendre esdevenir referencial per a la comunitat catalanoparlant. Per això calia elaborar-la.

En el procés d'estandardització lingüística de què és objecte el català, aquesta tasca s'emmarca en el subprocés d'elaboració funcional i l'han d'executar els mateixos usuaris de l'idioma en els *media* —lingüistes i periodistes—, als quals correspon la construcció de «tot el llenguatge i l'estil lligat [...] als mitjans de comunicació» (BASTARDAS, 1996: 105), el qual ha de preveure solucions per als diferents programes. Els resultats d'aquesta feina es poden materialitzar en els anomenats *llibres d'estil*, que en els darrers anys han proliferat tant al nostre país, fruit de la construcció dels llenguatges d'especialitat lligats als àmbits en què el català ha pres posició.⁸

8. Avui, la llengua catalana ja compta amb diversos llibres d'estil. A tall d'exemple, han aparegut, en l'àmbit dels *media*, *El 9 Nou. Manual de redacció i estil* (1991 [1995]¹), *El català a TVC. Llibre d'estil* (1995) i *Avui. Llibre d'estil* (1997). També n'hi ha d'inèdits: *Orientacions lingüístiques* de Catalunya Ràdio (CASALS, 2000: 247-257), entre d'altres. Han vist la llum també *Caixa d'estalvis i pensions de Barcelona. Llibre d'estil* (1991 [1993]²), en l'àmbit econòmic, i *Llibre d'estil de l'Ajuntament de Barcelona* (1995) i *Llibre d'estil de la Universitat Pompeu Fabra* (1996), en l'àmbit administratiu.

2. ORIENTACIONS PER A L'ÚS DE LA LLENGUA A CATALUNYA RÀDIO I RAC:
PRIMERA PART DEL MODEL LINGÜÍSTIC PLANIFICAT

Un d'aquests llibres d'estil es coneix amb el títol d'*Orientacions per a l'ús de la llengua a Catalunya Ràdio i RAC*. A Catalunya Ràdio, el juny de 1983, el lingüista i periodista Ricard Fité, al capdavant del Departament d'Assessorament Lingüístic,⁹ va iniciar la redacció d'unes normes internes per a l'ús de l'idioma.¹⁰ La primera versió dels criteris de llengua i d'estil de Catalunya Ràdio i de Ràdio Associació de Catalunya¹¹ es va enllestir l'abril de 1986.

Les *Orientacions...* estaven constituïdes per seixanta-vuit consells relacionats amb l'ús lingüístic i estilístic d'aquestes dues emissores i s'adreçaven als periodistes¹² que havien d'escriure els textos i als lingüistes que els havien de corregir. La missió d'un promptuari pràctic com aquest és posar a l'abast dels professionals del periodisme, redactors i locutors, un conjunt de criteris per a l'ús de la llengua. Per la diferència de coneixements lingüístics que hi ha entre els autors i els destinataris, aquests compendis han d'estar redactats en un estil planer i han d'exposar només les normes adoptades i no les raons que n'han motivat l'adopció. Potser per aquest motiu, de vegades s'incorre en reduccions.¹³

Els consells objecte del nostre estudi s'apleguen en vint-i-cinc fulls mecanografiats i constitueixen la primera versió del model de

9. *Departament d'Assessorament Lingüístic* és el nom que consta en el darrer full del document *Orientacions per a l'ús de la llengua a Catalunya Ràdio i RAC* (1986), tot i que el nom que rep actualment és *Unitat d'Assessorament Lingüístic* (UAL).

10. Va arribar-hi procedent del diari «Avui».

11. Ràdio Associació de Catalunya va passar a dependre de la Generalitat de Catalunya el 1984.

12. Aquest compendi de normes internes va ser elaborat per lingüistes i estava destinat al col·lectiu de periodistes de Catalunya Ràdio i de Ràdio Associació de Catalunya. Això fa que les *Orientacions per a l'ús de la llengua a Catalunya Ràdio i RAC* estiguin redactades en un estil molt planer i que no hi aparegui cap terme lingüístic especialitzat. A aquest fet, s'hi afegeixen qüestions que deriven de la situació sociopolítica que havia viscut el país fins al 1975. Una bona part dels periodistes que va passar a fer ràdio en català a partir de 1976 havia estat escolaritzada en castellà i provenia de mitjans que només usaven aquesta llengua. A més, molts d'ells no eren titulats en periodisme i fins i tot alguns no tenien formació universitària, que, d'altra banda, aleshores no era un requisit per ser redactor o locutor de ràdio.

13. Vegeu les notes 38 i 41.

llengua de les ràdios de la Corporació Catalana de Ràdio i Televisió (CCRTV): l'emissora de continguts generalistes Catalunya Ràdio i l'emissora de música per a gent jove Ràdio Associació de Catalunya (RAC).¹⁴ Tanmateix, i com es manifestava d'entrada, les *Orientacions...* no volien ser-ne la versió definitiva del llibre d'estil:

«... aquests papers no pretenen ser el llibre d'estil de la casa, sinó només avançar-ne resumidament una part...» (CR, 1986a)

Malgrat no tenir aquesta pretensió,¹⁵ i davant de la inexistència de cap altra compilació de criteris lingüístics d'aquest tipus en aquests dos mitjans, les *Orientacions per a l'ús de la llengua a Catalunya Ràdio i RAC* tenien el valor de ser la primera versió del llibre d'estil per a la radiodifusió de la CCRTV, que considera els registres i que es planteja el concepte d'adequació¹⁶ (CASSANY, 1987 [1992]⁵: 22-23) per damunt del de correcció, l'aplicat fins aleshores. Més concretament, constitueixen la primera part del model planificat de llengua de les dues emissores de ràdio de la CCRTV, perquè ajornaven les qüestions relacionades amb la normativa per a una segona part, aleshores encara en curs d'elaboració. Vegem si no què s'afirmava en el criteri seixanta-vuit, el darrer (CR, 1986a: 24-25):

«Aquestes orientacions [...] no recullen la problemàtica de l'ús normatiu de la llengua catalana. Ens hem referit només al model radiofònic, a qüestions d'estil i a convencions que tenen alguna cosa a veure amb l'ús de la llengua, més enllà de les *Principals faltes davant del micròfon*, que han de tenir un tractament a part.»

Com es desprèn d'aquests mots, les *Orientacions per a l'ús de la llengua a Catalunya Ràdio i RAC* no centraven la seva intervenció en la normativa del català, que només tractaven de passada en relació

14. Catalunya Música va iniciar les emissions el 10 de maig de 1987.

15. El desembre de 1987, Oriol Camps, aleshores cap de la Unitat d'Assessorament Lingüístic de les emissores de la Generalitat de Catalunya, afirmava que *Orientacions per a l'ús de la llengua a Catalunya Ràdio i RAC* i *Principals faltes davant del micròfon* eren les bases del llibre d'estil d'aquests *media* (1989: 133).

16. Seguint Daniel CASSANY (1987 [1992]⁵: 22-23), l'*adequació* és la propietat del text que determina la varietat dialectal i el registre que cal usar.

amb qüestions de lèxic, sinó més aviat en el concepte de *correcció lingüística* que imperava fins aquell moment en mitjans com l'«Avui» i Ràdio 4, davant del qual s'erigien en alternativa.

Ara l'allunyament del castellà aplicat en aquests *media* en nom de la depuració de la llengua era bescantat i rebut per una nova concepció idiomàtica preconitzada per lingüistes joves, entre els quals l'autor de les *Orientacions...* En les remarques que les integren, a més de distingir diferents solucions i de proposar-ne d'adequades a les situacions comunicatives d'aquestes ràdios, les *Orientacions...* desautoritzen, de retruc, les directrius aplicades a l'«Avui». En aquest sentit, sapiguem què en diu la remarca tercera:

«Contràriament als hàbits, adquirits en períodes de resistència, de fer circular preferentment el sinònim més allunyat del castellà encara que fos desconegut (sota el lema “salvem tots els mots”), les paraules no tenen la mateixa freqüència d'ús ni el mateix caràcter general. Els mitjans de comunicació en fan una selecció, i divulguen els termes més habituals mentre renuncien als més inusuals...»

I observem també com es reiterava aquesta idea un any més tard (el 1987) des de la mateixa Unitat d'Assessorament Lingüístic (UAL) de les emissores radiofòniques de la Generalitat de Catalunya, en paraules d'un dels seus integrants, Xavier Rello (CAMPS, 1989: 134):

«...idealment es tracta d'evitar que la llengua dels mitjans de comunicació es distanciï de la que parla la major part de la població. Concretant-ho i comparant-ho amb el concepte tradicional de correcció, ens en diferenciem perquè perseguim coses correctes però *inadequades* i en permetem d'incorrectes però *insubstituïbles*».

3. ESTRUCTURA I CONTINGUT D'ORIENTACIONS PER A L'ÚS DE LA LLENGUA A CATALUNYA RÀDIO I RAC

Així les coses, les *Orientacions per a l'ús de la llengua a Catalunya Ràdio i RAC* suposaven el trencament, doncs, amb una línia rígida de correcció lingüística aplicada als mitjans de comunicació de

massa en català i pretenien ser l'alternativa als models defensats per l'«Avui» i Ràdio 4, que en propugnaven uns altres.

A continuació, analitzarem l'estructura i el contingut del primer model de llengua de les emissores radiofòniques de la Generalitat de Catalunya.

3.1. *Macroestructura*

La primera part del model d'aquestes dues ràdios institucionals conté seixanta-vuit remarques classificades sota nou epígrafs, els quals, al seu torn, s'agrupen en dos blocs força diferenciats. El primer, de caràcter general i teòric, inclou els apartats «La varietat estàndard» (1-7),¹⁷ «Els registres» (8-11), «El model radiofònic» (12-18), «Orientacions pràctiques» (19-21) i «Actitud davant del micròfon» (22-25).

El segon bloc, de caràcter pràctic i basat en exemples recollits de l'experiència d'aquestes dues emissores, està integrat pels apartats «Llengua escrita, antiradiofònica» (26-35), «Contra els tòpics» (36-50), «Preferències i limitacions a partir de l'ús» (51-53) i, per últim, «Convencions» (54-67). L'orientació seixanta-vuit, la darrera, justifica el contingut del model i n'apunta l'existència d'una segona part, centrada en l'ús normatiu.

3.2. *Microestructura*

Comencem per definir què és una *orientació*. Una orientació és un criteri sobre una qüestió estrictament lingüística (per exemple, fonètica, morfològica, sintàctica o lèxica) o ideològica (és el cas de la tria de llengua en certs supòsits), susceptible de presentar variació. Aquests criteris estan destinats a resoldre'n l'ús en el marc d'aquests mitjans. L'ur objectiu final és unificar la llengua difosa no amb la fi-

17. Les xifres que hi ha entre parèntesis indiquen el número d'orientació, situat al començament de cadascuna de les remarques que conté el model.

nalitat de construir una varietat rígida, sinó d'oferir un producte homogeni a l'oient.

Cadascuna d'aquestes remarques tracta aspectes de llengua generals o concrets, tant des d'un punt de vista teòric (1) com pràctic (2).¹⁸ Vegem-ne dues mostres. D'una banda, l'orientació primera, referida a la varietat estàndard a la ràdio, estableix que:

«(1) El mitjà radiofònic requereix en general l'aplicació d'una llengua comuna a la majoria de parlants, neta de barbarismes gratuïts, dialectalismes d'àmbit reduït i arcaïsmes impropis de l'estil oral. Aquesta llengua comuna, que anomenarem *estàndard*¹⁹ [...], és el resultat de la comunicació entre parlants de varietats dialectals diferents, de manera que els membres de la comunitat lingüística es puguin entendre al màxim. I segons quin sigui el grau de formalitat de la situació comunicativa, l'estàndard ha d'adoptar el to adequat, que pot ser més o menys neutre o més o menys col·loquial.»

De l'altra, l'orientació trenta-dosena proscriu mots i expressions que, pel fet de ser arcaïcs, no s'adeqüen a l'ús radiofònic:

«(32) *Àdhuc* ha de ser *fins i tot*. *Hom* i *llur* tampoc no calen. *Quelcom* sona molt més estrany que *alguna cosa*, *res* o *una mica*. *Ambdós* ha de ser *tots dos* o *els dos*; no vulguem traduir *ambos*. "I faran *sengles* discursos a la Cambra" és ben detonant al costat de "faran *els seus* discursos respectius a la Cambra"; tampoc no vulguem traduir *sendos*».

4. CARACTERITZACIÓ DEL MODEL

El conjunt de les seixanta-vuit remarques que integren el model de les emissores de ràdio de la CCRTV es caracteritza per aquests

18. Sobretot les orientacions pràctiques, centrades en qüestions concretes de llengua, no donen arguments a favor o en contra de cada cas. Cal entendre-les en relació amb les línies generals d'actuació dels apartats del primer bloc. Com s'afirma en la remarca número 22, als mots o a les expressions condemnades no els segueix una explicació exhaustiva dels motius d'adopció o de prohibició. En alguns casos, però, les *Orientacions per a l'ús de la llengua a Catalunya Ràdio i RAC* fan algun comentari sobre alguna de les substitucions que proposen (com ara la manca de naturalitat).

19. La cursiva és nostra.

quatre aspectes: l'opció per l'estàndard de masses radiofònic (4.1.), la distinció de diferents registres expressius en els espais de ràdio i l'adequació de la llengua a aquests registres (4.2.), el seguiment de la normativa de l'Institut d'Estudis Catalans (4.3.) i, en darrer terme, l'establiment de convencions.

4.1. *L'estàndard de masses a la ràdio*

Les *Orientacions per a l'ús de la llengua a Catalunya Ràdio i RAC* prenen l'estàndard com la base a partir de la qual bastir una varietat apta per a la comunicació radiofònica. El model s'enceta definint la *varietat estàndard* com:

«...el resultat de la comunicació entre parlants de varietats dialectals diferents, de manera que els membres de la comunitat lingüística es puguin entendre al màxim.» (1986: 1)

En conseqüència, l'estàndard facilita més la comunicació entre els parlants. Per això és la varietat que han d'adoptar els *media*, entre els quals trobem la radiodifusió, com a vehicle a través del qual comunicar-se amb èxit amb l'audiència. A l'hora de construir la varietat supradialectal, es parteix de llengua general, esporgada d'aquells elements que puguin dificultar la intercomunicació, com ara barbarismes gratuïts, dialectalismes d'àmbit reduït i arcaïsmes.

L'audiència és un altre factor a observar a l'hora d'escriure els textos per a la ràdio. Com ja sabem, els mitjans de comunicació s'adrecen a un públic ampli. Els *media* institucionals, per la vocació de servei públic, parlen al conjunt de la comunitat, que està integrada per individus que tenen un nivell de formació divers i que estan adscrits a grups socials diferents. Si els mitjans pretenen que el procés comunicatiu tingui èxit i que el producte difós sigui referencial, cal que recorrin a una varietat lingüística que pugui entendre tot l'auditori.

Per aquestes raons, el llenguatge de la ràdio, quan s'adreça a un públic general, prefereix sempre el terme més corrent, el que fa servir

més gent.²⁰ Les *Orientacions per a l'ús de la llengua a Catalunya Ràdio i RAC*, sota l'epígraf titulat «Actitud davant del micròfon», subratllen que:

«El locutor de ràdio ha de donar preferència al llenguatge més corrent i d'ús més general i excloure les formes dialectals i arcaïques, prenent com a base el català normatiu. El locutor ha de triar l'expressió que fa servir més gent, perquè el seu llenguatge ha de ser vàlid per a tots els oients.» (1986: 10)

És a dir, els mitjans han de servir-se del llenguatge que pugui entendre més gent: el més senzill. A més, les *Orientacions per a l'ús de la llengua a Catalunya Ràdio i RAC* afirmen que el mitjà radiofònic prefereix les expressions (1a) i (2a) a les altres dues, (1b) i (2b), pel fet que en la parla les primeres són més freqüents que les segones:

(1a) «la setmana que ve» (2a) «la pròxima vegada»

(1b) «la propera setmana» (2b) «la propera vegada»

4.1.1. Absència d'arcaïsmes

De la varietat estàndard, se n'han d'excloure els elements que puguin complicar la recepció del missatge. L'estàndard, en especial la modalitat oral, no pot fer un ús indiscriminat de termes arcaïcs i literaris.²¹ Tot i que ens hi referirem més endavant, el canal radiofònic no permet la recuperació del senyal en cas que el receptor no hagi descodificat alguna part del missatge. Per això, cal evitar la presència d'arcaïsmes que podrien fer perdre l'oient. Recordem com es manifesta la remarca trenta-dosena ara a propòsit dels mots antics:

20. Com més específica sigui la temàtica d'un espai radiofònic més termes específics s'hi podran usar. En qualsevol cas, avui ja tenim exemples de terminologies específiques que els *media* han contribuït a difondre, per exemple en el camp de la meteorologia.

21. De fet, en l'apartat «Actitud davant del micròfon» les *Orientacions per a l'ús de la llengua a Catalunya Ràdio i RAC* exclouen els dialectalismes i arcaïsmes.

«(32) *Àdhuc* ha de ser *fins i tot*. *Hom i llur* tampoc no calen. *Quelcom* sona molt més estrany que *alguna cosa, res o una mica*. *Ambdós* ha de ser *tots dos* o *els dos*; no vulguem traduir *ambos*. “I faran *sengles* discursos a la Cambra” és ben detonant al costat de “faran *els seus* discursos respectius a la Cambra”...»

En cas que s’hi recorri, la incorporació d’arcaïsmes mai no pot estar destinada a compensar el fet que el locutor tingui un domini imperfecte de la llengua. En aquests casos, la barreja indiscriminada d’arcaïsmes i d’errors podria arribar a confondre l’audiència i, per això, podria fer que els mitjans perdessin el seu caràcter referencial.

4.1.2. *Participació dels geolectes*

D’altra banda, cal fer una menció especial a les restriccions que el model imposa, d’entrada, a la participació dels geolectes del català en l’estàndard proposat. Si bé les *Orientacions...* reconeixen que aquestes varietats hi participen i, per tant, que l’estàndard pot prendre diferents matisos segons «el punt geogràfic des d’on es practica», es legitima l’opció dels *media* que operen des de Barcelona de construir el seu model a partir del dialecte central, per raons d’adscripció geogràfica de la majoria dels periodistes i de l’audiència:

«En el cas dels mitjans de comunicació d’abast nacional, que generalment emeten des de Barcelona, és normal que la varietat estàndard que divulguen tingui una forta base del dialecte oriental,²² en la mesura que els seus professionals pertanyen a l’àrea del català oriental, i la majoria dels oients també. És per això que el model de llengua d’aquests mitjans dóna preferència a les realitzacions orientals, sobretot en els aspectes morfosintàctic i lèxic...» (CR, 1986a: 2)

Malgrat el predomini del dialecte central, que es manifesta en morfologia i en lèxic, en les realitzacions fonètiques les *Orienta-*

22. Seguint la divisió dialectal defensada per Joan VENY (1978 [1987]⁹), el bloc oriental de parlars catalans inclou els dialectes septentrional o rossellonès, central, balear i alguerès. Quan les *Orientacions...* esmenten el *dialecte oriental* es refereixen només al dialecte central, que és la varietat de català parlada, entre d’altres llocs, a Barcelona.

cions... es mostren respectuoses amb la varietat geolectal pròpia de cada locutor; per això el model afegeix que:

«...respecta la fonètica dialectal de cadascú, ostensible en la pronúncia de les vocals.» (CR, 1986a: 2)²³

Tot i el reconeixement i el respecte teòrics de la fonètica geolectal, el model no accepta dialectalismes d'àmbit local quan existeix una forma més general, perquè així es facilita la intercomunicació entre els parlants de la llengua. D'aquí que les *Orientacions per a l'ús de la llengua a Catalunya Ràdio i RAC* proscriu formes barcelonines com *aiga*, *llenga*, *tindre* i *volguer*, en benefici d'altres d'equivalents més generals: *aigua*, *llengua*, *tenir* i *voler*.

I, en la mateixa línia, el model mena a evitar també variants «secundàries»²⁴ com *aixís*, *aixins*, *aixines*, *aixòs*, *nantros*, *naltros*, *nosatres*, *nosatros*, *collègit*, *telèfen*, *telèfeno*, etc., algunes de les quals ja van ser recollides, com a vulgarismes, per Joan Coromines en l'article *Sobre l'elocució catalana en el teatre i en la recitació* (1971 [1989]⁴: 96). Del participi *sigut*, en canvi, tot i que la forma normativa única n'era *estat*, el model subscriu que era la més habitual del dialecte central i de la majoria de parlants.

4.2. Diferents registres radiofònics

La segona característica del model de les emissores de la CCRTV que cal subratllar és el reconeixement de diferents registres associats als diversos espais de ràdio, en els quals l'estàndard ràdiofònic es manifesta d'una manera o altra. Les *Orientacions per a l'ús de la llengua a Catalunya Ràdio i RAC* postulen que no hi ha un únic model de català correcte, sinó molts, variables en funció del context general o particular, en el nostre cas, de cada programa de ràdio. Aquesta afirmació

23. Els aspectes de fonètica són tractats en la segona part del model: *Principals faltes davant el micròfon* (CR, 1986b).

24. El terme *secundàries* és imprecís, més aviat es tracta de dialectalismes que tenen una connotació de vulgaritat.

nega la idea que el català té només un únic model de referència —el literari— i alhora denuncia la urgència amb què cal resoldre aquesta qüestió:

«L'aparició de mitjans de comunicació àudio-visuals en català va fer evident que calia resoldre el problema amb urgència si es volia trencar aquesta imatge de "llengua inadequada per a usos no literaris". De fet, el problema quedava resolt si es considerava que qualsevol llengua té diversos models de realització.» (CR, 1986a: 3)

Les *Orientacions...* fan un gran salt en aquest sentit perquè recullen que la llengua es manifesta de forma variable segons quina sigui la situació comunicativa en què prengui part. És el reconeixement de l'existència de diferents registres expressius dins de l'idioma. La primera font que va influir en aquesta decisió és *Llengua standard i nivells del llenguatge*, de Lluís López del Castillo. Vegem com ho reconeix l'autor de les *Orientacions...*:

«López del Castillo [...] va fer el primer pas per superar la consideració del model literari normatiu com a únic model públic possible de llengua. Al seu llibre *Llengua standard i nivells del llenguatge* avança amb clarividència [...] que cal distingir diversos models o nivells de llenguatge (científic, tècnic, literari, estàndard, col·loquial, familiar, vulgar) i que entre l'expressió literària i la col·loquial hi ha un buit que l'ús de l'estàndard hauria d'omplir...» (FITÉ, 1992d: 574)

Centrats en la llengua dels mitjans, les *Orientacions per a l'ús de la llengua a Catalunya Ràdio i RAC* veien com un marc teòric recollia l'experiència posada en pràctica en les dues emissores des del començament de l'elaboració del model. Es tracta del treball, de caràcter teòric, d'Isidor Mari *Varietats i registres en la llengua dels mitjans de comunicació de masses*.²⁵ Les *Orientacions...* preveuen diferents registres dins de la llengua estàndard segons la situació comunicativa i, alhora, diversos registres associats als espais de ràdio, els quals depenen

25. Aquest treball va ser llegit en les Segones Jornades d'estudi de la llengua normativa, que van tenir lloc a la Universitat de Barcelona el desembre de 1985.

de quatre factors: camp, canal, tenor funcional i tenor interpersonal (GREGORY & CARROLL, 1978; MARÍ, 1986: 15).

4.2.1. *Adequació de la llengua a la radiodifusió*

D'aquests quatre factors, el canal (o mode) és el que té més incidència a l'hora de fixar el llenguatge radiofònic,²⁶ si més no des d'un punt de vista estructural. En els textos radiofònics (sobretot els informatius), tot i que en llur elaboració participen les modalitats escrita i oral alhora, els missatges arriben a l'audiència en forma de seqüència de sons. A la ràdio, a diferència de la televisió —que s'ajuda de la imatge— i de la premsa escrita —on el text es pot rellegir sobre el paper— el text no té altre suport que la veu. D'aquí que a l'hora de redactar per a aquest mitjà s'hagi de considerar aquest aspecte. En paraules d'Isidor Marí (1986: 17):

«Les condicions de recepció instantània dels textos orals exigeixen uns missatges de comprensió immediata, amb una articulació tensa i clara, amb estructures breus i senzilles, amb mots entenedors i corrents, amb una construcció general dels textos que es faci patent a l'audiència per mitjà d'anticipacions i repeticions, segons el principi clàssic: digues de què parlaràs, parla'n, digues de què has parlat.»

La varietat usada a la ràdio ha de ser simple i clara. En la redacció dels textos, aquests aspectes es manifesten en la brevetat i senzillesa expressives. L'estructura gramatical a la ràdio ha de ser clara (PRADO, 1981: 21-22), perquè la descodificació del missatge es fa en present i el missatge no roman en el temps, de manera que no es pot revisar.²⁷ De fet, el radiooient:

26. Només ens ocupem de l'adequació de la llengua a la radiodifusió, per bé que subscrivim la definició de llenguatge radiofònic, segons la qual aquesta varietat funcional està integrada per formes sonores i no sonores «representadas por los sistemas expresivos de la palabra, la música, los efectos sonoros y el silencio, cuya significación viene determinada por el conjunto de los recursos técnico-expresivos de la reproducción sonora y el conjunto de factores que caracterizan el proceso de percepción sonora e imaginativo-visual de los radioyentes» (BALSEBRE, 1994: 27).

27. La claredat respon a les anomenades *funcions periodístiques de la comunicació*: rapidesa de lectura, esforç mínim d'interpretació i concentració informativa màxima (NÚÑEZ LADEVEZE, 1979).

«...*asigna* significado al mensaje sonoro en el proceso interactivo de la comunicación radiofónica [...] percibe e *imagina* [...] según las limitaciones de operación de su sistema sensorial adaptado a las condiciones en que se produce la *escucha* radiofónica. Estas limitaciones perceptivas han de ser integradas positivamente en el sistema expresivo del lenguaje radiofónico» (BALSEBRE, 1994: 26-27).

Ultra les condicions especials de recepció —compatible amb la realització d'altres activitats—, un altre factor a tenir en compte en la redacció dels textos radiofònics és l'heterogeneïtat de l'audiència, integrada per individus de nivell de formació desigual i d'origen social divers (PRADO, 1981: 28-29).

Per tal d'aconseguir que el missatge sigui clar, les *Orientacions per a l'ús de la llengua a Catalunya Ràdio i RAC* aconsellen d'evitar frases extenses que es podrien simplificar. Si fem atenció a les condicions de recepció del missatge radiofònic apuntades per Emili Prado (1981) i Isidor Marí (1986), a l'hora d'escriure el text cal tenir en compte que l'oient no pot tornar enrere, de manera que ha de comprendre i de retenir la informació així que la senti. Per això es prefeix la frase:

(2a) «Per què s'ha incrementat el pressupost per a la normalització lingüística?»

en lloc de:

(2b) «Quines són les motivacions que han mogut a incrementar aquest pressupost pel que fa a la normalització lingüística?»

A la ràdio, és recomanable (2a) més que no pas (2b). De fet, per facilitar la descodificació del missatge, és aconsellable construir frases curtes —(2b) conté 18 mots i (2a), en canvi, només 12— amb una estructura lineal i integrada per l'esquema S+V+C.²⁸ Convé aplicar la màxima concentració informativa en el nombre més reduït de mots, sense excedir els trenta (BALSEBRE, 1994). Així, una frase com:

28. «Subjecte + verb + complement».

(3a) «Es preveu instal·lar persones a la colònia britànica de Gibraltar, una colònia la sobirania de la qual la part espanyola està disposada a resoldre favorablement.»

no pot competir, en el mitjà radiofònic, amb aquesta altra:

(3b) «Es preveu instal·lar persones a la colònia britànica. A més, la part espanyola està disposada a resoldre favorablement el conflicte que hi ha sobre la sobirania de Gibraltar.»

Per resoldre l'extensió de la frase (3a) s'ha optat per dividir-la en dues oracions, amb el resultat que tenim a (3b). De fet, el llenguatge radiofònic prefereix les estructures oracionals simples, ja que les complexes aporten tanta informació que perjudica la comprensió del missatge (HUERTAS & PERONA, 1999: 62). A més, a (3a) hi ha un element anafòric (el pronom relatiu *la qual*), que obliga l'oient a fer un esforç addicional a l'hora de la descodificació, ja que ha de recuperar-ne el significat en l'antecedent (això és, *la colònia britànica de Gibraltar*).

El segon aspecte que pot recarregar el discurs és l'abús d'adverbis acabats en el sufix *-ment*, molt freqüents en els teletips o notes d'agència. La raó que addueix el model a favor de l'exclusió d'aquestes unitats lingüístiques és que la llengua oral disposa d'unes altres possibilitats: és el cas de *sobretot* en lloc de *especialment*, *essencialment* i *principalment*; *només* per *solament* i *exclusivament*, i també de *del tot* en comptes de *totalment*, *plenament* i *íntegrament*.²⁹

Ultra això, l'excés d'aquests adverbis i d'altres mots, en particular substantius, en pot comportar tant la pèrdua del significat, per exemple en els casos de *concretament* i *efectivament*, com el canvi de sentit, és el cas de *tema*, que és desaconsellat pel model. En les construccions del llenguatge periodístic en què sol aparèixer (per exemple en «el tema dels habitatges» significa 'el preu', 'la falta' o 'la qualitat'), s'hi usa inadecuadament, i per això cal prescindir-ne.

29. Així mateix, *potser* és equivalent a *possiblement*; *és clar*, a *evidentment*; *per força*, a *obligatòriament* i *necessàriament*; *massa* (o *gaire* en frases negatives), a *excessivament*; *fa poc*, a *recentment*, *ara* o *tot seguit*, a *seguidament*, i *prou*, a *suficientment*.

El tercer aspecte que el model rebutja en relació amb el recarregament del missatge és l'ús d'elements provinents de la influència dels teletips i de la retòrica que caracteritza el llenguatge periodístic castellà. Es tracta d'expressions que també són simplificables i àdhuc prescindibles. Vegem-ne dos exemples:

(4a) «el consell de ministres es reunirà avui amb tota seguretat», i

(5a) «un home de 57 anys d'edat»,

els quals tenen el mateix significat, respectivament, que:

(4b) «el consell de ministres es reunirà avui»,³⁰ i

(5b) «un home de 57 anys».

Les *Orientacions...* noten altres elements innecessaris com la locució prepositiva *per part de*, la qual, en algunes ocasions —diu el model—, pot distorsionar la recepció del missatge. Així, en frases com les que segueixen [*per part de*] es pot reduir a *de* o a *d'*: «...l'adhesió per part d'Espanya a la CEE» es pot reformular amb «...l'adhesió d'Espanya a la CEE».

El quart aspecte que, segons el model, pot obstaculitzar la recepció del missatge és l'ús de la veu passiva. Les característiques especials del canal fan que siguin més adequades les estructures en veu activa, a excepció de casos en què se'n fa aconsellable l'ús amb la finalitat d'emfasitzar la informació. Així, una frase com:

(6a) «Els líders polítics encapçalen la manifestació»

és preferida per les *Orientacions...* a la frase:

(6b) «La manifestació està encapçalada pels líders polítics».

30. Les *Orientacions...* afirmen que en aquesta frase la seqüència *amb tota seguretat* sovint no significa res.

El cinquè aspecte que complica l'entesa del missatge és l'ús fórmules estereotipades, pròpies d'altres registres. D'aquesta manera, el model objecte d'estudi afirma, en la mateixa línia, que l'adverbi *anit*³¹ no queda tan clar com l'expressió *ahir a la nit*. *El seu domicili* té «un regust burocràtic» segons les *Orientacions...*, que també aconsellen de bescanviar *danys materials* per *destrosses*, *evolucionar favorablement* per *millorar*, *donar a conèixer* per *fer saber* o *fer públic* i *en aquest precís instant* per *en aquest mateix moment* o *ara mateix*.

En sisè lloc, les emissores ràdio de la Generalitat de Catalunya rebutgen les construccions buides de contingut, les quals afegeixen complicacions en el procés de descodificació, inserint en l'oració mots o expressions innecessaris que no aporten cap matís de significat. Ens referim a locucions com *és previst que*, la qual apareix en frases com:

(7a) «*És previst que* avui es reuneixi el consell de ministres», i

(8a) «D'aquí a unes hores *és previst que*³² s'inauguri un nou tram del Metro»,

les quals el model aconsella substituir per:

(7b) «Avui es reuneix el consell de ministres», i

(8b) «D'aquí a unes hores s'inaugurarà un nou tram del Metro».

En setè lloc, a l'hora d'usar els diferents connectors textuais, com ara el marcador de canvi temàtic, es rebutgen les expressions que enfarfeguen el discurs, com ara:

(9) «En un altre ordre de coses...»,

que les *Orientacions...* proposen substituir per les alternatives següents, més acostades a la llengua parlada:

31. Vegeu, si no, l'article de l'«Avui» que hem transcrit en l'apartat 1 d'aquest article.

32. Les cursives són nostres.

- (10) «Canviem de tema...»,
 (11) «Passem a una altra informació...», o
 (12) «Parlant d'una altra cosa...»

4.2.2. Acostament a la llengua parlada

Abans ens hem referit a les dues fases —redacció i elocució— per les quals passa una bona part dels textos radiofònics, sobretot informatius, i a la consegüent interrelació de les modalitats oral i escrita de la llengua que es dona en el procés de producció.³³ Malgrat la intervenció d'una i altra, el missatge arriba a l'audiència integrat en la cadena fònica i desproveït de cap suport escrit.

A aquest fet, cal afegir-hi la idoneïtat de les unitats lingüístiques pròpies de la modalitat oral més que no pas de l'escrita, que podrien resultar estranyes a l'audiència. En aquest sentit, les *Orientacions...* consideren que certs mots i certes expressions característics dels registres literaris no s'adeqüen al model radiofònic, perquè s'allunyen de la parla:

«Les expressions més vives i espontànies són un bon punt de referència per parlar amb naturalitat, sense l'afectació típica de qui acaba de descobrir que el català té una normativa i s'esforça innecessàriament perquè es noti que la domina.»³⁴ (CR, 1986a: 10).

L'aplicació d'aquest criteri porta a la condemna expressa d'algunes construccions i paraules. En l'epígraf titulat «Contra els tòpics», el model de les emissores de la Generalitat de Catalunya inclou un conjunt d'unitats lingüístiques, extretes de l'experiència d'aquestes emissores, que, pel fet de ser pròpies dels registres literaris, resulten inversemblants en la llengua oral. Així, les frases:

33. Per a les possibles interrelacions de les modalitats oral i escrita de la llengua, vegeu Michael GREGORY, Susan CARROLL, *Language and situation* (Londres, Routledge and Kegan Paul, 1978).

34. Joan COROMINES ja s'havia referit a aquesta qüestió uns quants anys abans: «...tota elocució dramàtica ha d'obeir igualment a dos pols d'atracció: la distinció i la naturalitat, i ha de fugir alhora del vulgarisme i de l'afectació» (1971 [1989]⁴: 95).

(13a) «La conferència se celebrarà *properament*»,

(14a) «L'exposició *s'iniciarà* dijous i *finalitzarà* diumenge»,

(15a) «Per conèixer els esdeveniments que *es van succeint* a la capital...», i

(16a) «Els espectadors *romanen dempeus*»,³⁵

serien substituïbles per solucions més acostades a la parla popular com aquestes :

(13b) «La conferència se celebrarà *aviat*»,

(14b) «L'exposició *començarà* dijous i *s'acabarà* diumenge»,

(15b) «Per saber què passa a la capital», i

(16b) «Els espectadors s'estan drets».

També pel mateix motiu presenten problemes de versemblança en la llengua oral algunes expressions indicatives de les divisions horàries, tan necessàries en el llenguatge radiofònic per situar temporalment l'oient:

(17a) «Ens separen dos minuts de dos quarts de dues»,

(17b) «En dos minuts, dos quarts de dues», i

(17c) «A dos minuts de dos quarts de dues»,

les quals, pel fet que són pròpies de la llengua escrita, les *Orientacions...* proposen de substituir per:

(17d) «D'aquí a dos minuts, dos quarts de dues», o

(17e) «Falten dos minuts per dos quarts de dues».

35. Les cursives de tots quatre exemples són nostres.

També s'allunyen de la parla altres expressions també pròpies d'altres registres (escrits), com ara:

(18a) «El darrer treball discogràfic»,

la qual, segons les *Orientacions...*, a més de redundant i d'innecessària, es pot substituir per aquesta altra d'equivalent més planera:

(18b) «L'últim disc».

Un altre obstacle que distancia l'estàndard radiofònic de la llengua parlada és la presència de mots poc freqüents. En l'apartat titulat «La llengua escrita, antiradiofònica» hi ha exemples d'aquest tipus d'inadequacions.

Així, verbs com *arranjar* (com a sinònim d'*arreglar*), *cercar* (en comptes de *buscar*), *cloure* (en lloc d'*acabar*, de *tancar* o *clausurar*), *reeixir* (per *tenir èxit*),³⁶ *restar* (per *faltar* o *quedar*), *signar* (en lloc de *firmar*), *trametre* (en comptes d'*enviar*), entre d'altres, són desaconsellats per les *Orientacions...* El model recull que *esmentar* acostuma a envair incorrectament el camp de *dir*; i que *ésser* ha de ser substituït per *ser*; *gaudir* i *fruir*, «que són inhabituals en el parlar espontani» (CR, 1986a), són bescanviables per *divertir-se* o *passar-s'ho bé*, o fins i tot per *disfrutar*,³⁷ que també és presentat com a alternativa.

Pel mateix motiu —impropis del llenguatge oral— substantius com *ajut* (en lloc d'*ajuda*), *caire* (per *caràcter*), *indret* (en comptes de *lloc*), *mercès* (que segons el model és un agraiement «folkòric»), *oïdor* (en lloc d'*oient*), *signatura* (per *firma*), *sotsdirector* (per *subdirector*), *termini* (per *terme*), *fi* (per *final*), *escaig* (en lloc de *i tants*), i també adjectius com *afeccionat* (en lloc d'*aficionat*), *aimant* (per *amant*), *nombrós* (en comptes de *molt*)³⁸ i *vidu* (per *viudo*) són corregits. D'aques-

36. Els verbs *reeixir* i *tenir èxit* no sempre són intercanviables.

37. Un informe intern de la Unitat d'Assessorament Lingüístic (UAL) de Catalunya Ràdio, de 30 de març de 1993, afirma que el verb *disfrutar* només ha de sortir en les falques de to informal o que reproduïxin escenes de la vida quotidiana.

38. L'adjectiu *nombrós* no sempre es pot substituir pel quantificador *molt*. Vegeu, si no, *un públic molt nombrós*.

ta darrera paraula i de la forma d'infinitiu *pendre, Joan Coromines (1971 [1989]⁴: 99) n'afirmava que:

«...són tan purament catalanes i correctes com aquelles [*prendre* i *vídua*], que en realitat no han pertangut mai ni enlloc a la llengua oral.»³⁹

A tots aquests verbs, substantius i adjectius, s'hi afegeixen els adverbis *enguany* (substituint *aquest any*)⁴⁰ i *ensems* (bescanviable per *alhora*), la preposició *envers* (per *cap a*), les conjuncions *tanmateix* (en lloc de *però*), *car* (en comptes de *perquè*) i *àdhuc* (per *fins i tot*), les locucions conjuntives *atès que* (per *com que* o *perquè*), *a fi que* i *per tal que* (en lloc de *perquè*), *si més no* (per *almenys*), *a fi de*, *a fi i efecte de* i *per tal de* (en comptes de *per*), *arran de* (substituïble per *amb motiu de*),⁴¹ *per bé que* (per *encara que*), *malgrat que* (bescanviable per *tot i que*), la locució adverbial *d'antuvi* (per *d'entrada*) i la locució *a cura de* (per *de*),⁴² els quals no són adequats al model radiofònic perquè s'allunyen de la parla.

4.3. Seguiment de la normativa

Gairebé tots aquests mots i locucions⁴³ que acabem de veure, tant els prohibits com els recomanats per les *Orientacions per a l'ús de la llengua a Catalunya Ràdio i RAC*, havien rebut la prescripció normativa i els podríem trobar en el diccionari que aleshores exercia les

39. Joan COROMINES (1971 [1989]⁴: 209) pensa que *viudo* no és un castellanisme.

40. Posteriorment, un criteri de la Unitat d'Assessorament Lingüístic afirmava que no calia mantenir el canvi d'*enguany* per *aquest any* en les desconexions.

41. Entre tots els significats possibles de la locució prepositiva *arran de* s'inclou 'immediatament després' (*La revolta esclatà arran de la mort del príncep*) o 'com a conseqüència de' (*La situació creada arran de la conquesta*), però no 'amb motiu de' com afirmen les *Orientacions*...

42. Al marge del mal ús que es pugui fer de la locució *a cura de*, en els dos exemples que donen les *Orientacions*... no és intercanviable per la preposició *de* si se'n vol mantenir el significat.

43. Vegeu, més amunt, la nota referida al verb *disfrutar*.

funcions normatives: el *Diccionari general de la llengua catalana* (1932). No obstant això, en alguns casos, les solucions que les *Orientacions...* proposaven no havien rebut el vistiplau normatiu,⁴⁴ per bé que en comptades ocasions i com a substitutes de mots desapareguts de la parla oral popular.

Només en situacions com aquesta el model aconsella de recórrer a castellanismes que, val a dir-ho, estaven estesos entre la població, llur presència en l'idioma era secular i no l'amenaçaven. Tot i que l'estàndard no inclou castellanismes proscrius, les *Orientacions...* n'admeten alguns, en general aquells que l'ús ha estès i «són realment insubstituïbles»: *barco*, *despedir*, *disfrutar* i *entregar*. El model, avalat per obres i estudiosos de reconegut prestigi,⁴⁵ considera que aquestes formes són més freqüents que les equivalents normatives *vaixell*, *acomiar*, *gaudir* i *lliurar*. En aquest sentit, el model defensa que:

«...el que ús ha consagrat com a estàndard tot i no ser normatiu, passa a ser vàlid i, per tant, “correcte” en la mesura que no perdi de vista la normativa o no se n'allunyi excessivament, i mentre hi hagi raons filològiques que en justifiquin mínimament l'admissió.»

Tot i ser avalada per estudiosos de prestigi, l'aplicació de criteris com aquest vulnerava la normativa del català. I aquest fet va provocar,

44. És interessant de veure, com assenyala Albert BASTARDAS (1996: 105), que els usuaris de la llengua en determinats àmbits poden posar en circulació certes formes que no han rebut el reconeixement de l'autoritat normativa. Tot i que la mateixa institució pot intentar corregir aquests usos no normatius, el seu intent podria fracassar atès que poden estar estesos de forma irreversible.

45. El substantiu *barco* és recollit pel *Diccionari Català-Valencià-Balear*, d'Antoni M. ALCOVER i Francesc de B. MOLL (1964 [1993]⁸, II, p. 299) com a castellanisme, per al qual dóna com a sinònims preferibles *vaixell*, *barca* i *nau*; pel *Gran Larousse Català*, i també pel *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana* (1980 [1995]⁶, I, p. 641), de Joan COROMINES, com a mot de creació castellana i portuguesa, que va passar al català, on es troba arrelat, per bé que la llengua literària el rebutja. L'infinitiu *despedir* s'inclou en el *Diccionari Català-Valencià-Balear* (1964 [1993]⁸, IV, p. 307) com a castellanisme amb el significat de *despedir* castellà, i en el *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana* (1982 [1995]⁶, IV, ps. 90-91) com un mot manllevat al castellà, també força arrelat en català.

de forma immediata, protestes procedents de diversos sectors vigilants, retrets que cal emmarcar en el context d'una polèmica sobre la validesa del català com a llengua apta per als *media*, iniciada el 1982 i enllestida, aproximadament, deu anys més tard. En aquest debat es va retreure als *media* institucionals la difusió de barbarismes, entre els quals destaca de manera especial *barco*.⁴⁶ I diem que destaca, sobretot perquè aquest mot s'havia considerat l'estendard del GRUP D'ESTUDIS CATALANS, que integrava lingüistes dels mitjans —entre els quals hi ha Catalunya Ràdio i RAC, «Diari de Barcelona» i TVC— defensors models de llengua rupturistes basats en l'adequació de la llengua al context comunicatiu (CASALS, 2001).

Recordem que el diccionari que feia les funcions normatives en el moment d'elaboració de les *Orientacions per a l'ús de la llengua a Catalunya Ràdio i RAC* era el *Diccionari general de la llengua catalana* (1932),⁴⁷ de Pompeu Fabra. Aquest compendi lèxic no incloïa cap d'aquestes quatre formes esmentades que Catalunya Ràdio i RAC havien posat en circulació. Al cap de tretze anys des que se n'iniciessin les emissions, es va publicar el *Diccionari de la llengua catalana* (1995) de l'Institut d'Estudis Catalans, el qual, si bé no accepta *barco*, *despedir* i *disfrutar*, inclou *entregar* en el codi normatiu, probablement per l'acceptació i l'extensió del terme en aquests anys.

Però la interferència del castellà també es donava per mitjà de la introducció de calcs. Les *Orientacions per a l'ús de la llengua a Catalunya Ràdio i RAC* rebutgen les frases que denoten la influència de la llengua castellana. Així, «sense majors complicacions» no s'admet en els textos d'aquestes dues emissores i se'n proposa la substitució per «sense més complicacions». Un cas semblant n'és l'ús del verb *trobar-se* en lloc de *ser* o d'*estar*. En són exemples:

46. Els anys 1985 i 1986, un grup d'universitats de terres de parla catalana va protestar davant de l'Institut d'Estudis Catalans pel fet que en el model lingüístic de la Televisió de Catalunya hi havia castellanismes innecessaris. Als retrets universitaris, que l'Institut d'Estudis Catalans compartia, se n'hi van afegir altres de sectors extraoficials. Per a més informació sobre aquest episodi polèmic de la història de la llengua catalana, vegeu SOLÀ, 1987 [1992]² i Daniel CASALS, 2001.

47. Reeditat en diverses ocasions.

(19) «La nostra unitat mòbil es troba a Barcelona», i

(20) «Feia tres setmanes que era a Barcelona.»

Així mateix, les *Orientacions...* proposen d'evitar expressions traduïdes com ara *apropar* en lloc d'*acostar*, *creuar* per *passar* o *efectuar* en comptes de *fer*. Vegem-ne un exemple:

(21a) «...apropar els micròfons...»

(21b) «...acostar els micròfons...»

4.4. Convencions

A banda de les qüestions d'adequació i de normativa, les *Orientacions per a l'ús de la llengua a Catalunya Ràdio i RAC*, com a llibre d'estil que són, atenen problemes lingüístics específics de l'empresa que les ha creades i a la qual estan destinades. En l'elaboració d'aquests tipus de criteris és on es veu més la mà dels usuaris de la llengua —periodistes i lingüistes— d'aquests *media* atès que, en general, les normes que s'hi estableixen els afecten de forma exclusiva i els acaben singularitzant més que no pas les altres (les qüestions de lèxic, per exemple). Es tracta d'aspectes que «superen el marc estricte de les acadèmies o de les autoritats lingüístiques» (BASTARDAS, 1996: 105).

Ens referim a l'apartat dedicat a convencions. La finalitat d'aquestes remarques —atorze (això és, de la 53 a la 67)— és homogeneïtzar certes actituds lingüístiques per tal de «donar unitat al producte que surt per antena». Abans de tractar aquestes normes internes, cal distingir entre convencions estrictament lingüístiques, d'una banda, i convencions ideològiques que afecten la llengua, de l'altra.

Quant a les primeres, aquestes se centren en el tractament amb què el locutor s'adreça als oients, l'ús de l'article personal, la llengua en què s'han d'esmentar els productes culturals (com ara llibres, discos...), els topònims no catalans, els partits polítics, els equips esportius, les entitats públiques, les empreses privades i els càrrecs polítics. Els criteris que s'ocupen d'aquests aspectes són:

a) *Tractament als oients*

El model planificat d'aquestes dues emissores proposa que en els espais radiofònics en general els periodistes usin la segona persona del plural per adreçar-se genèricament als oients (això és, *vosaltres*). Així, en un programa en què es demana la participació de l'audiència, cal dir:

(22) «Ja podeu fer les vostres preguntes al 201 99 11»,

en lloc d'usar la segona persona del singular —massa directa—, reservada als espais de to informal, adreçats a «segments socials on els altres tractaments quedarien detonants» (CR, 1986a: 22). Per contra, les formes de respecte *vostè*⁴⁸ o *vós* establirien una distància excessiva entre emissor i receptor, per bé que són recomanables en altres casos. En particular, la forma *vós* només s'aplica «en funció del personatge» i sempre que s'adeqüi al context.

Quant a l'emissor, el model recomana l'ús de la primera persona del plural (això és, *nosaltres*) en lloc de la primera persona del singular (és a dir, *jo*), que condemna expressament. Vegem-ne un exemple:

(23a) «Us recordem que d'aquí a tres minuts arribaran les notícies»,

el qual seria més adequat que:

(23b) «Us recordo que d'aquí a tres minuts arribaran les notícies».

b) *Article personal*

La convenció adoptada per a l'ús de l'article personal en els espais de Catalunya Ràdio i Ràdio Associació de Catalunya prescriu que no s'usi l'article personal en els textos de caràcter informatiu. Així, en una notícia de temàtica esportiva s'hauria de dir:

48. Tot i que en el si de les emissores radiofòniques de la Generalitat de Catalunya s'utilitzaven les formes *vós* i *vosaltres*, el cert és que cada vegada més se sentia *vostès*, segons la UAL.

(24a) «Schuster se'n vol anar a Alemanya»,

en comptes de:

(24b) «En Schuster se'n vol anar a Alemanya».

El model reserva les formes de l'article personal —frase (24b)— per als textos de caràcter col·loquial i familiar. D'on suposem que les *Orientacions per a l'ús de la llengua a Catalunya Ràdio i RAC* preveuen aquesta solució per als textos en què predomina un registre més espontani, característic de programes com ara els magazins o els espais d'humor.

c) *Productes culturals*

El criteri que es refereix a la pronúncia dels títols de productes culturals: això és, cançons o peces musicals clàssiques, pel·lícules, obres literàries i quadres, recomana de dir-los en llengua original o en català. Els títols de les pel·lícules s'han d'esmentar en castellà només si s'han comercialitzat en aquesta llengua i sempre que no se n'hagi fet una versió catalana. De la mateixa manera, els llibres cal esmentar-los en castellà si hi ha traduccions en aquesta llengua, sempre també que no n'hi hagi en el nostre idioma.

d) *Topònims no catalans*

Si els topònims no catalans tenen una forma catalana tradicional, cal pronunciar-los en català. En cas contrari [si no en tenen], cal esmentar-los en la llengua original (per exemple, *Jerez de la Frontera*, *Huelva*, *Guadalajara*, *La Línea de la Concepción*...). Aquest criteri que acabem d'esmentar, i tal com les mateixes *Orientacions*... afirmen, és el que segueix la *Gran Enciclopèdia Catalana*.

D'altra banda, les *Orientacions*... aconsellen de traduir els noms de carrers i de vies públiques urbanes i interurbanes (és el cas de la *plaza de Oriente* o la *carrera de San Jerónimo*), tot i que hi ha excepcions (*Alexanderplatz*, per exemple).

e) *Equips esportius*

El criteri que estableix la llengua en què cal esmentar els noms de les entitats esportives té com a eix la tradició amb què s'ha fet al nostre país. N'hi ha alguns que es diuen en la llengua pròpia del territori de l'equip: és el cas de *Rayo Vallecano*. N'hi ha d'altres que cal adaptar al català, perquè a Catalunya ja existeix tradició de fer-ho així: per exemple, *Reial Societat* i *Reial Madrid*.

f) *Designacions de partits polítics*

El criteri que se segueix en la designació de partits polítics i d'organitzacions afins és traduir-los al català. És el cas de *Partit Laborista*, *Partit Comunista Italià* o *Esquerra Gallega*. Malgrat això, el model postula que no s'han de traduir aquells que sempre s'han esmentat en la llengua original, com ara *Sendero Luminoso* o *Partit Colorado*.⁴⁹

g) *Entitats públiques*

La norma que les emissores Catalunya Ràdio i Ràdio Associació de Catalunya fixen a l'hora de referir-se al nom de les empreses públiques i dels organismes oficials no catalans, com ara les direccions generals de l'Estat espanyol, els ministeris i les grans empreses també estatals, és traduir-los al català. Així, *Instituto Nacional de Estadística* es tradueix per *Institut Nacional d'Estadística*.

h) *Empreses privades*

En canvi, les *Orientacions...* postulen que cal referir-se a les empreses privades per la seva denominació oficial. D'aquí que a les inscrites amb una denominació no catalana, se n'ha de pronunciar el nom en l'idioma corresponent a la inscripció oficial. No s'han de traduir al català si no hi han estat inscrites, tant si tenen implantació al Principat

49. Un dels exemples que s'esmenta és la denominació del partit polític basc *Herri Batasuna*. La denominació oficial és *Herri Batasuna* (CR, 1986: 24).

de Catalunya (com ara *Telefónica* i *El Corte Inglés*), com si no en tenen (per exemple, *Unión de Explosivos Rio Tinto* i *General Motors*).

i) Pronúncia de noms estrangers

Pel que fa a la pronúncia dels noms estrangers Catalunya Ràdio i RAC recomanen als seus periodistes de respectar al màxim la fonètica de la llengua d'origen. En fer-ho, però, cal evitar qualsevol articulació forçada que evidenciï de forma clara que s'ha fet un canvi de llengua. El model afirma que «no es tracta de pronunciar de manera afectada les paraules estrangeres, però tampoc ignorant les lleis d'aquesta llengua». La manera de fer-ho segons les *Orientacions...* és respectant les lleis fonètiques originals, adaptant-les al català.⁵⁰

j) Denominacions de càrrecs polítics

Quant a les denominacions de càrrecs polítics, el model, que afirma també compartir aquest criteri amb els altres *media* en català, no dóna una llista exhaustiva de casos; només se centra en la denominació del càrrec del ministre espanyol encarregat de les relacions amb els altres països, anomenat *d'afers estrangers*. La incursió en el camp d'aquestes etiquetes no és un pretext per donar una llista extensa de càrrecs, sinó només per proscriure castellanismes com ara *assumptes exteriors* o *afers exteriors*.

D'altra banda, l'apartat de convencions inclou dues remarques dedicades als criteris lingüístics relacionats amb la ideologia d'aquest grup d'emissores de ràdio. Les *Orientacions per a l'ús de la llengua a Catalunya Ràdio i RAC* es refereixen a la llengua en què cal fer les entrevistes i a la llengua en què cal oferir les declaracions.

k) Llengua de les entrevistes

Segons les *Orientacions...*, els periodistes que realitzin entrevistes han d'usar en general la llengua catalana per formular les preguntes als

50. Aquest criteri no s'acompanya de cap exemple.

personatges entrevistats, amb independència de l'idioma d'aquest darrer. Si un personatge no entén el català, el model postula canviar d'idioma.

Aquest criteri, però, no concreta davant de quines llengües és procedent el canvi, qüestió fonamental per saber què cal fer a l'hora d'entrevistar el qui no entengui el català ni el parli: se li han de formular les preguntes en la seva llengua amb traducció simultània per als oients, o bé en català amb traducció simultània per a l'entrevistat?

Cal, encara, fer més aclariments. Quan el personatge sigui un castellanoparlant que no entengui el català, en quina llengua se li han de fer les preguntes? En català amb traducció simultània per a l'entrevistat o en castellà amb traducció simultània per als oients? Ras i curt: ni una opció ni l'altra.

l) Llengua de les declaracions

El model postula que les declaracions dels personatges entrevistats en aquestes dues emissores que no estiguin fetes en català, s'han de doblar al nostre idioma. Formulats així, aquest criteri no coincideix amb l'actuació d'aquells primers moments a Catalunya Ràdio i a RAC, atès que les declaracions gravades en castellà no es doblaven al català. En el cas de les altres llengües, en canvi, se n'oferia la traducció simultània per als radiooients.

Sigui com sigui, la pràctica d'aquests dos mitjans en relació amb l'ús del castellà, i l'ambigüitat de tots dos darrers criteris, es fonamenta en l'article 3 de la Constitució espanyola i l'article 3 de l'Estatut d'Autonomia de Catalunya, segons els quals el català i també el castellà són les llengües oficials a Catalunya.

5. CONCLUSIONS

L'objectiu d'*Orientacions per a l'ús de la llengua a Catalunya Ràdio i RAC* era establir un model de llengua alternatiu al que s'aplicava en els primers *media* en català, tant escrits com orals, des del mateix any 1976, especialment l'«Avui». Els nous postulats es van

construir al voltant de dos eixos: l'adequació comunicativa i la correcció normativa, per bé que d'aquest darrer se n'ocupa la segona part del model: *Principals faltes davant del micròfon* (1986).

Atès que no hi havia cap precedent, la novetat de la primera part era l'establiment d'uns criteris sistemàtics sobre l'ús de la llengua adaptada als diferents contextos. D'aquí que hi prengué rellevància el concepte d'*adequació* de l'idioma a les situacions comunicatives pròpies de la radiodifusió en català, sobretot en relació amb les condicions de descodificació del missatge i amb el caràcter oral de la comunicació.

D'acord amb això, el model donava alternatives que permetien establir les bases de la construcció d'una varietat del català associada a la radiodifusió, centrada, això sí, en les emissores de la Generalitat de Catalunya. I, a conseqüència d'això, el model condemna mots i expressions normatius —propis del registre literari— que eren desconeguts i infreqüents i/o que dificultaven l'entesa del missatge.

Aquest fet comportava una modificació substancial del concepte de *correcció lingüística* que, hereva de postulats de resistència, esmenava mots només perquè s'assemblaven a la seva traducció castellana. En canvi, el lingüista que aplicava el nou model valorava ara l'equilibri entre la norma i la situació comunicativa, sobretot atenent el caràcter oral, per tal de prioritzar la intercomunicació entre els parlants i facilitar als oients la comprensió del missatge.

Les *Orientacions per a l'ús de la llengua a Catalunya Ràdio i RAC* tenien un doble valor. El primer: ser la base a partir de la qual construir, de manera planificada, la varietat funcional, eficaç i referencial, del català en la radiodifusió. El segon: esdevenir, perquè no se'n comptaven precedents, el primer intent sistematitzat d'establir criteris d'ús del nostre idioma a la ràdio tenint en compte l'adequació al canal radiofònic, l'acostament a la llengua parlada i el seguiment de la normativa.

DANIEL CASALS I MARTORELL
Universitat Autònoma de Barcelona

BIBLIOGRAFIA

- AVUI (1997): *Avui. Llibre d'estil*, Barcelona, Empúries; «Biblioteca Universal», núm. 99.
- BALSEBRE, Armand (1994): *El lenguaje radiofónico*, Barcelona, Cátedra; «Signo e imagen», núm. 35.
- BASTARDAS, Albert (1996): *Ecologia de les llengües*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana; «Biblioteca Universitària», núm. 33.
- CAIXA D'ESTALVIS I PENSIONS DE BARCELONA (1991 [1993]²): *Llibre d'estil*, Barcelona, Caixa d'Estalvis i Pensions de Barcelona.
- CAMPS, Oriol (1989): Taula rodona sobre *Problemes dels correctors i assessors dels mitjans de comunicació*, *Actes de les terceres jornades d'estudi de la llengua normativa*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, ps. 128-159.
- CASALS, Daniel (2000): *Les Orientacions lingüístiques de Catalunya Ràdio*, dins CREUS, Imma et al. [eds.]: *Llengua i Mitjans de Comunicació*, Lleida, Pagès, ps. 247-257.
- (2001): *Les polèmiques entre ligths i heavies. Repercussions del debat en l'elaboració dels models lingüístics dels mitjans de comunicació de massa en català*, dins PRADILLA, Miquel Àngel [ed.]: *Societat, llengua i norma. A l'entorn de la normativització de la llengua catalana*, Benicarló, Alambor.
- CASSANY, Daniel (1987 [1992]⁵): *Descriure escriure*, Barcelona, Empúries; «Biblioteca Universal», núm. 35.
- CATALUNYA RÀDIO (1986a): *Orientacions per a l'ús de la llengua a Catalunya Ràdio i RAC* [exemplar fotocopiats] [esmentat (CR, 1986a)].
- (1986b): *Principals faltes davant del micròfon* [exemplar fotocopiats] [esmentat (CR, 1986b)].
- (1992 [1999]): *Orientacions lingüístiques* [exemplar fotocopiats] [esmentat (CR, 1992 [1999])].
- COROMINA, Eusebi (1991 [1995]⁴): *El 9 Nou. Manual de redacció i estil*, Vic, Diputació de Barcelona, Premsa d'Osona i Eumo.
- COROMINES, Joan ([1971] 1989⁴): *Sobre l'elocució catalana en el teatre i en la recitació*, dins *Lleures i converses d'un filòleg*, Barcelona, Club Editor, ps. 94-105.
- DIARI DE BARCELONA (1987): *Un model de llengua pels mitjans de comunicació*, Barcelona, Empúries.
- FABRA, Pompeu (1932): *El català literari*, Barcelona, Barcino; «Col·lecció d'Escriptors Catalans Moderns», núm. 7. Edició a cura de Francesc Vallverdú.
- (1980 [1992]³): *La llengua catalana i la seva normalització*, Barcelona, Edicions 62 i La Caixa; «MOLC», núm. 28.

- (1983): *Converses filològiques*, Barcelona, Edhasa. Edició crítica a cura de Joaquim Rafel i Fontanals.
- FITÉ, Ricard (1992a): *Volem una llengua moderna*, dins GEC: *El barco fantasma*, Barcelona, Llibres de l'Índex, ps. 23-28.
- (1992b): «Avui», *del normativisme ultrancer a la llengua de masses*, dins GEC: *El barco fantasma*, Barcelona, Llibres de l'Índex, ps. 47-51.
- (1992c): *El futur del català a la fi del segle XX*, dins GEC: *El barco fantasma*, Barcelona, Llibres de l'Índex, ps. 65-68.
- (1992d): *Incidència dels mitjans de comunicació àudio-visuals en el procés d'estandardització. Relació entre els usos estàndard i la normativa vigent, Actes del segon Congrés Internacional de la Llengua Catalana*, Palma de Mallorca, Universitat de les Illes Balears, ps. 571-577.
- GREGORY, Michael; CARROLL, Susan (1978): *Language and situation*, Londres, Routledge and Kegan Paul.
- HUERTAS, Amparo i PERONA, Juan José (1999): *Redacción y locución en medios audiovisuales: la radio*, Barcelona, Bosch.
- LAMUELA, Xavier (1994): *Estandardització i establiment de llengües*, Barcelona, Edicions 62.
- LÓPEZ DEL CASTILLO, Lluís (1976): *Llengua standard i nivells del llenguatge*, Barcelona, Laia.
- MARÍ, Isidor (1986): *Varietats i registres en la llengua dels mitjans de comunicació de masses, Actes de les segones jornades d'estudi de la llengua normativa*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, ps. 9-31.
- NÚÑEZ LADEVEZE, Luís (1979): *El lenguaje de los «media»*, Madrid, Pirámide.
- PRADO, Emilio (1981): *Estructura de la información radiofónica*, Madrid, ATE.
- SEGARRA, Mila (1985): *Història de l'ortografia catalana*, Barcelona, Empúries; «Les naus d'Empúries, Timó», núm 1.
- SERVITJE, Albert (1996): *Llibre d'estil de la Universitat Pompeu Fabra*, Barcelona, Universitat Pompeu Fabra.
- SOLÀ, Joan (1987 [1991]²): *L'obra de Pompeu Fabra*, Barcelona, Teide; «El Blau Marí», núm. 8.
- VALLVERDÚ, Francesc (1986). *Elocució i ortologia catalanes*, Barcelona, Jonc.
- VENY, Joan (1978 [1991]⁹): *Els parlars catalans. Síntesi de dialectologia*, Palma, Moll; «Biblioteca Raixa», núm. 128.